

- Ügyeltünk a *szóbeliség és az írásbeliség* arányára is. A magnófelvételek tanúsága szerint tanulóink remek „beszédműveket” alkottak, amikor szabadjára engedhették képzeletüket. Pl. „*Mese, mese, meskete . . . Gondolj ki egy rövid mesét óvodások részére! Tedd játékosná, hangulatossá ikerszókkal!*” (18:3) - „*Jó-e a fantáziád? Találj ki valamilyen történetet, hogy a felsorolt növények (virágok) valamelyike hogyan kapta nevét: gólyahír, kakukkfű, kakastaréj . . .!*” (5:12)

- Az ismeretek *ellenőrzése és rögzítése* többnyire egy-egy lecke csoport végén történt. Tanáraink ehhez szimbólumot és rajtot tartalmazó applikációs kartonokat is készítettek; így lehetővé vált a részrendszer állandó bővülésének szemléltetése is.

7. Munkatársaink

A legérdekesebb tananyag is holt anyag marad, ha alkotó tanáregyéniség nem kelti életre. Illendőnek tartjuk ezért, hogy megnevezzük munkatársainkat, akik lelkes odaadással vállalták a kísérletezés mindig nehéz munkáját. Az együttműködésért egyúttal köszönetünket is kifejezzük; nekik is, iskolájuknak is.

Munkatársaink és a kísérletben részt vevő iskolák a következők:

Halász Pálné (Baja, Központi Iskola), *Karakai Józsefné* (Csorna, Rákóczi Ferenc Ált. Iskola), *Kelenfi Eleménné* (Pécs, Köztársaság téri Ált. Iskola), *F. Lőrincz Ágnes* (Bp.), *dr. Maros Éva* (Babarc), *dr. Pesti Jánosné* (Pécs, Gyakorló), *dr. Rákóczy Istvánné* (Pécs, Bártfa utcai Ált. Isk.), *Sárai Zsuzsa* (Pécsvárad), *Sinka Endréné* (Szeged, Madách úti Ált. Isk.), *Varga Imréné* (Pécs, Gyakorló), *Varga Mária* (Bogyoszló). Összesen tehát 11 tanár mintegy 260 tanulóval kapcsolódott be kísérletünk első szakaszába.

A továbbiakban részleteket mutatunk be kísérleti anyagunkból és a tanulók munkáiból.

BALLA ÁRPÁD

Kazincbarcika

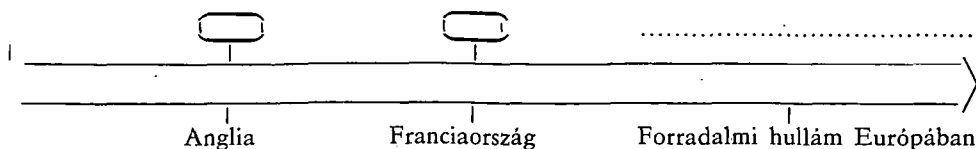
Feladattípusok a kísérleti történelmi munkafüzetekben

A *kronológiai feladatok* - melyeket a legjobban tudtak hasznosítani kollégáink - három típusa található a munkafüzetben.

Az egyik az *időszalagos* megoldás:

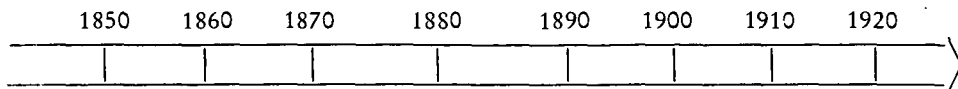
a) amikor az évszámot csak be kell írni - a kötelezőt karikába, a nem kötelezőt csak pontvonalra:

„Az idővonalon a tanult európai polgári forradalmak helye szerepel. Írd be az időpontokat!”

b) amikor a tanulónak kell mind bejelölni, mind beírni az évszámot:

„Jelöld be és írd az idővonalra a tanult három Internacionálé megalakulásának évszámát!”

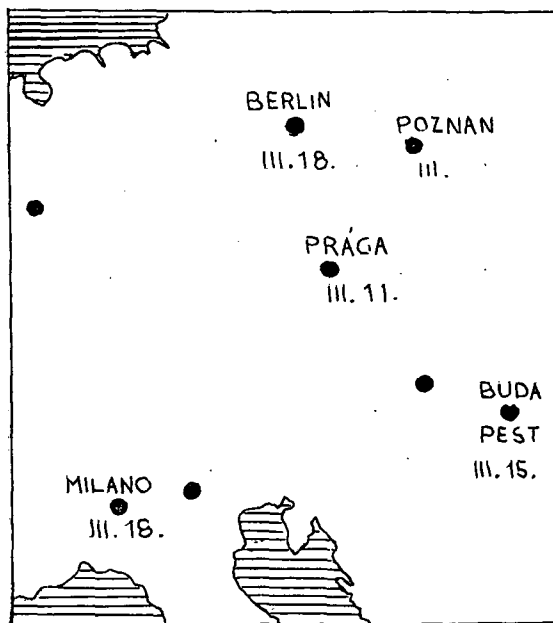

A második típus, amikor főleg a *nem kötelező kronológiai eseményeket sorrendbe szedeti*jük, természetesen kötve a kötelező évszámokhoz:

„Számzóással szedd sorrendbe a következő magyar történelmi eseményeket!

- „vérvörös csütörtök”
- a kiegyezés
- az élesdi sortűz
- a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása
- a Függetlenségi Nyilatkozat.”

Többen legértékesebbnek a térképes megoldásokkal kombinált kronológiai feladatokat tartották:

„A vaktérképen az 1848-as forradalmakat jelöltük. Pótold a hiányzó városneveket és időpontokat! (Segít a tk. 49. oldala.)”

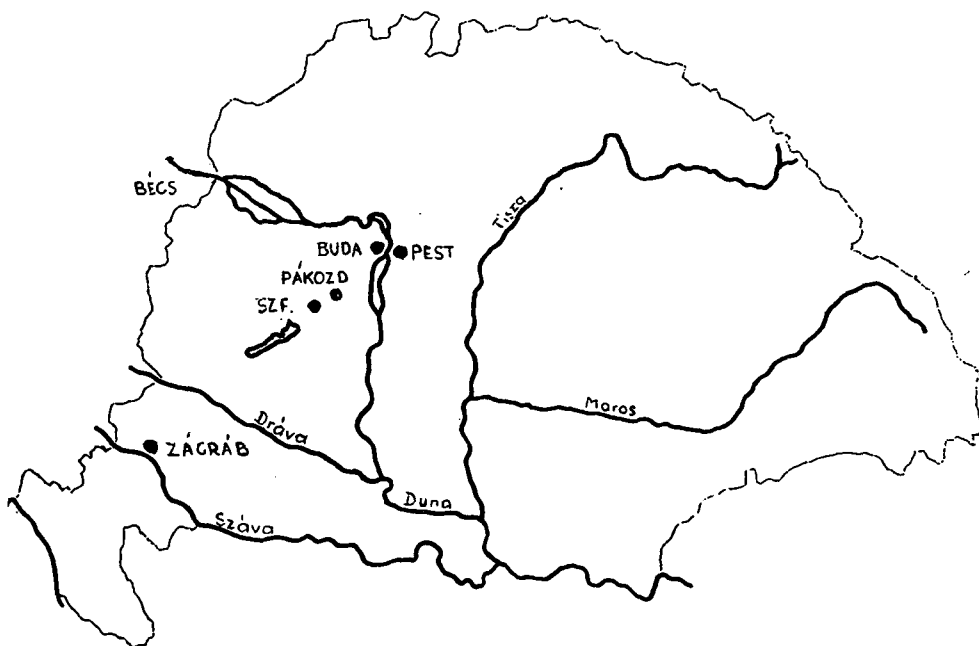
A *topográfiai feladatok* az összességében jó vélemények mellett több nagyon jogos kritikát kaptak. A kísérletező kollégák felhívták a figyelmet a megoldások utáni áttekinthetőségre, illetve áttekinthetetlenségre, némely ilyen feladat rendkívüli időigénységeire, valamint néhányan azt hangsúlyozták, hogy a munkafüzetek topográfiai feladatainak megoldása helyett inkább a Képes Történelmi atlasz és a falitérképek használatára helyeztek nagyobb súlyt, mert „az átlagembernek erre van szüksége”.

Véleményünk szerint – e kritikai észrevételeket elfogadva – igazat kell adnunk annak a kollégának, aki így összegezi véleményét az ilyen típusú feladatokról:

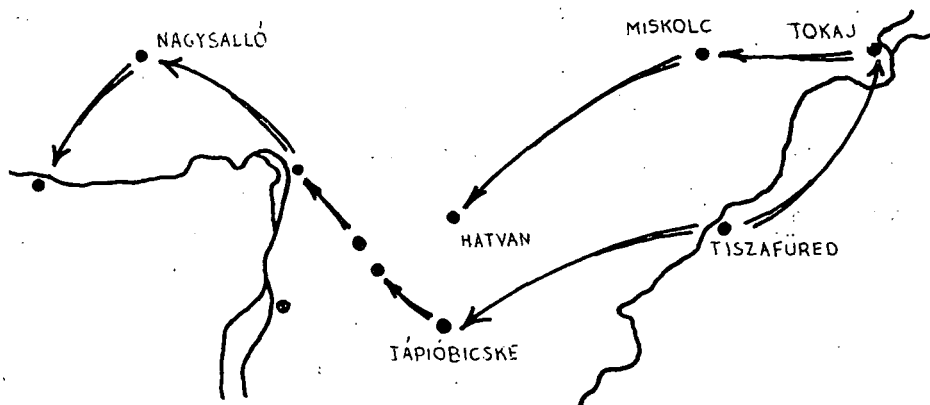
– A látott térkép és a megdolgzott térkép nem ugyanazt a topográfiai tudás-eredményt hozza. Az utóbbi megerősíti a pontos belső felidézés képességét, gazdasági, politikai összefüggések könnyebb felismeréséhez vezet. A munkafüzet ilyen feladatával elérhető, hogy a térkép jelenléte nélkül is tudnak országokat látni, a tanult és új eseményeket helyhez kötve felidézni. Jók-e feladatok, végül is három térképpel dolgozhat a tanuló – ez kell.

Nézzünk a topográfiai feladatokra is egy-két példát!

- a) Rajzold be a térképbe Jellasics előnyomulásának és menekülésének útját!
- b) Írd be Pákozdt mellé az itt lezajlott győzelem pontos időpontját!
- c) Mit ünnepelünk évről évre a pákozdi csata évfordulóján?

„A következő térképvázlat a tavaszi hadjárat győztes csatáit rögzíti. A KTA 14. oldalának kis térképe alapján írd a karikákhoz a hiányzó helységek nevét!”

Régi igény a tankönyv munkaeszközzé válása. Régi igény, hogy a gyerekeket tanítsuk meg tanulni. Ezt próbáltuk elősegíteni az olyan feladatokkal, melyek a *tankönyv szövegének feldolgozását kívánják meg*. Ilyen feladat, mikor a tanuló a tankönyv szövege alapján a munkafüzetben dolgozik:

„Olvasd el a tk. 61. oldalának második és harmadik bekezdését, majd rendszerezd Mária Terézia úrbéri rendeletének legfontosabb intézkedéseit az alábbi táblázatnak megfelelően!”

FÖLDESÚRNAK JÁRÓ SZOLGÁLTATÁSOK

robot	napok száma: < iga nélkül: igával:
termény	neve: miből?
ajándék	miből?
pénz	mennyisége:

Találkozunk olyan megoldással is, amikor a munkafüzet feladata a tankönyvben dolgoztatja a gyerekeket:

„A tankönyv 124. oldalának második bekezdésében olvashatod A tőke fő gondolatait.

a) Egyenes vonallal húzd alá azokat a sorokat, amelyek a kizsákmányolás okaira utalnak!

b) Hullámos vonallal húzd alá azokat a sorokat, amelyek a proletariátus osztályharcának célját fogalmazzák meg!”

Jól összefoglalja az ilyen típusú feladatok értékét az egyik kísérletező kartárs:

– Minden esetben segíti a tananyag megértését – a feladatok önálló megoldásaként válik a tankönyv munkaeszközzé. A feladatok megoldása pedig sikerélményhez juttatja még a gyengébb képességű tanulókat is, ami lendületet ad a további munkájukhoz.

A tankönyv egyéb didaktikai apparátusának használatát kívánó feladatok is a tankönyv munkaeszköz-jellegét erősítik. Ábrát elemeztet például az a feladat, mely a polgári, a polgári demokratikus és a proletárforradalom célját, vezető erejét és a forradalomban résztvevő osztályokat rendszerezeti. Plakátot kapcsolunk be az ismeretszerzésbe a következő feladattal:

„Mit fejez ki a tankönyv 87. oldalán található plakát?”

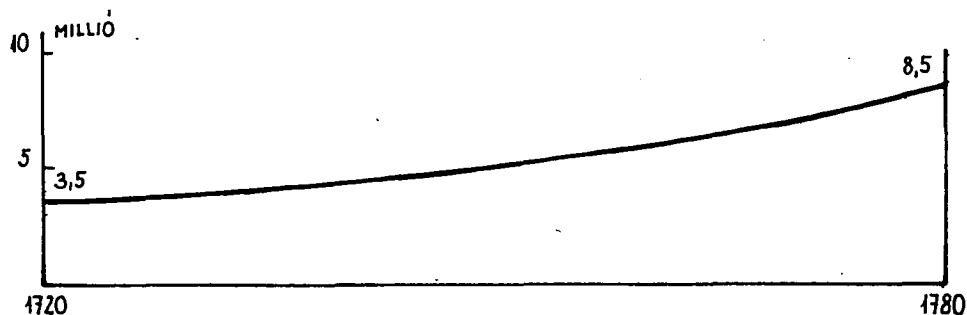
Ezekhez hasonlóan elemeztettünk szinte minden tankönyvben levő ábrát, grafikonot, képet, térképet is.

A statisztikai adatok, diagramok feldolgozásáról írja az egyik kísérletező kolléga:

– A meggyőzés legjobb eszközei. A modern történelemtanítás elengedhetetlen és könnyen kezelhető, a tantárgyi koncentrációt is biztosító feladatai.

Miután a tanulók megismerkedtek a XVIII. századi telepítésekkel és vándormozgalmakkal, mintegy részösszefoglalásul megoldják a következő feladatot:

„A következő grafikon Magyarország lakosságának alakulását mutatja 1720 és 1780 között. Mi az oka a nagyarányú növekedésnek?”

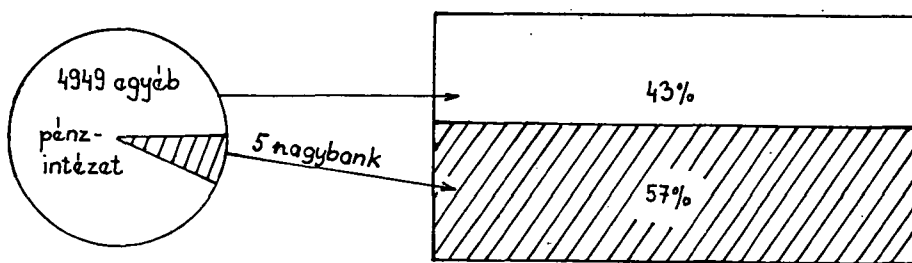

Komolyabb gondolkodási műveletet igényel az alábbi 8. osztályos feladat:

„A következő diagram Magyarország pénzintézeteinek helyzetét mutatja 1913-ban. Milyen következtetést tudsz levonni a diagramból?”

A PÉNZINTÉZETEK ARÁNYA

A TŐKEÁLLOMÁNY MEGOSZLÁSA

Végül a munkafüzet a különböző összefoglalásokhoz is komoly segítséget nyújt. A feladatok közül jó néhány alkalmas arra, hogy a rész-, illetve óra végi összefoglalásokhoz is felhasználjuk. A tanári kérdőívek tanúsága szerint gyakran éltek is ezzel a lehetőséggel kísérletező kollégáink. Miután például a 7. osztályban különböző változatos módszerekkel megismerték a tanulók a jakobinusok intézkedéseit, részösszefoglalásként – rögzítésként még a leggyengébbek is önállóan oldhatják meg a következő feladatot:

„Felsoroljuk azokat az intézkedéseket, amelyekkel a jakobinusok megmentették Franciaországot. Húzd alá egyenes vonallal a belső, hullámvonallal a külső intézkedéseket!

- rendkívüli adót vetettek ki a gazdagokra;
- megállapították az élelmiszerek legmagasabb árát;
- letartóztatták és kivégezték a forradalom ellenes tevékenységgel gyanúsított személyeket;
- a hazaárulók földjeit felosztották a föld nélküli parasztok között;
- fegyverbe szólították az egész nemzetet;
- Franciaországot megtisztították a túlerőben levő ellenségtől.”

Jó rendszert teremts, s egyben vázlatot ad az óra végén A feudális társadalom megdöntése Franciaországban című anyagegység feldolgozása során a következő egyszerű munkafüzet feladat:

„Számold meg időrendi sorrendben a francia forradalom következő eseményeit! (A négyzetekbe az események sorszámát kell beírnod.)

- köztársaság;
- a Bastille ostroma;
- a polgárság követelései (l.: előző óra);
- »A nagy félelem hetei«;
- alkotmányos királyság.”

Lehetséges, s néhány az érzelmi ráhatás szempontjából kimagaslóan fontos anyag rész esetében célravezetőbb is a direkt tanári irányítás az egész óra folyamán – ilyenkor a munkafüzet feladatai közül azokat, melyeket szükségesnek tartottunk feldolgozni – óravégi összefoglalásként oldatunk meg. Ilyen alkalom lehet például A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme című 8. osztályos anyagegység.

Sikerrel alkalmazhatjuk óra végi összefoglalásként a munkafüzet azon feladatait, melyek feltételezik az adott órán sőt a megelőző órákon megszerzett történelmi tények és összefüggések ismeretét, megkívánják ezek ismételt számbavételét, ugyanakkor újabb összefüggések meglátásához vezetnek el a tanulókat. A Tanácsköztársaság leverése. Jelentősége és tanulságai című anyagegységet például összefoglalhatjuk a munkafüzet feladatok 7. feladata alapján:

„Bizonyítsd be, hogy 1919-ben a magyar nép az emberi haladás első soraiban állt!”

A kísérleti munkafüzetek szerzői talán a legnagyobb gonddal a *téma végi összefoglalásokat* állították össze. Szükségesnek tartottuk ezt egyrészt azért, mert jelenlegi tankönyveink kevés segítséget nyújtanak a téma végi összefoglaló órák szervezéséhez, másrészt, mert megítélésünk szerint éppen ezek az órák lehetnek döntő jelentőségűek a megismert történelmi anyag elmélyítésében, szelektálásában, rendszerbe foglalásában, a végső következtetések levonásában, állásfoglalásra készítetésében – vagyis a tanulók meggyőződése, marxista-leninista társadalom- és történelemszemlélete ezeken az órákon formálódhat leginkább.

Éppen ezért a téma végi összefoglalásoknál igyekeztünk a feladatokat formailag is a legváltozatosabb összeállítani, ugyanakkor a téma legfontosabb adatait, fogalmait és összefüggéseit új körülmények között alkalmaztatni, s az egész téma ismeretét feltételező következtetéseket levonatni.

TANÁRI VÉLEMÉNYEK A KÜLÖNBÖZŐ TÍPUSÚ
ÖSSZEFOGLALÁSOKRÓL

Munkafüzeti összefoglaló órák típusai	Csak pozitív	Pozitív és negatív	Elsősorban negatív
	elemeket tartalmazó válaszok		
Téma végi összefoglalások feldolgozása	49	6	0
Év eleji ismétlések feldolgozása	27	6	0
Év végi ismétlések feldolgozása	15	2	18

A táblázat világosan mutatja, hogy a téma végi összefoglalások munkafüzeti feldolgozásáról a kollégák döntő többségének véleménye igen pozitív. Idézzünk fel néhány kísérletező tanári véleményt!

- A munkafüzet ilyen feladatai kitűnőek. Az én tanári gyakorlatomban a leginkább hasznosíthatók voltak. Az összefoglaló órán a legfontosabb tényanyag szóbeli összegezése után, a végső általánosítás kimunkálásához használtam fel ezeket.
- Vezérfonalként alkalmazhatók az összefoglalások alkalmával. Új szempontokat ad; nem pusztában hangzott szó marad, hanem az aktív munkáltatással fejleszti a tanulók ismeretanyagát, gondolkodását és szemléletét.
- Rendkívül könnyű és bonyolult feladatok vannak egymás mellett. A differenciálásra jó.
- A téma végi összefoglalásokat általában jónak tartom. Felölelik az egész témát, ugyanakkor kiemelésre, gondolkodásra készítetik a tanulókat.
- Ezeket rendszeresen megoldottuk. A lehető legnagyobb segítséget adta az ismétléshez, rendszerezéshez.

Az év eleji ismétlés tanári megítélését nagymértékben zavarta, hogy mind a 6. osztályos, mind a 8. osztályos munkafüzet nyomdatechnikai okok miatt késett, így lényegében csak a 7. osztályos anyag munkafüzeti feldolgozását tudták elvégezni a kollégák. Erre mutat előbbi táblázatunk is, hiszen az 56 kérdőív közül csak 33-an nyilatkoztak e kérdésben a kartársak.

Valamennyi évfolyam munkafüzetében az egész addig tanult általános iskolai történelem tananyagot feldolgoztuk az év elején. Elsősorban a rendszerezésre törekedtünk, melyet mindenekelőtt áttekintő táblázatokkal oldottunk meg. Ugyanakkor – különösen a 8. osztályban – különböző történelmi források és statisztikai adatok elemzésével kívántuk megkönnyíteni a tanulóknak a legfontosabb összefüggések felidézését.

Többen felhívták a figyelmünket, hogy nem fordítottunk kellő gondot a topográfiára, és a fogalmak felidezésére is kevés alkalmat nyújtanak a feldolgozások.

Az e kérdést részletesebben kifejtő kollégák a kritikai észrevételek mellett az év eleji ismétlések pozitívumaira is rámutatnak:

- Az év eleji ismétlések jól súlypontozzák az előző évek anyagát. A jól összeállított feladatok megkönnyítik a tanulók számára a tanultak felidézését, az összefüggések áttekintését, a lényeges momentumok kiemelését, rögzítését.
- Az alig összefogható, táblai vázlatban nehezen rögzíthető óriási anyagot remek kiemeléssel fogja össze mind a 7., mind a 8. osztályos munkafüzet.
- Segítette az év eleji rendszeres munkába való bekapcsolódást, és rögzíti azt a vázlat, amit egész éven át fejleszteni és bővíteni kell, ezért segíti az áttekintést.

Az év végi ismétlések tanári értékelése már egyáltalán nem megnyugtató. A 18 összességében negatív értékelés mutatja, hogy nem vált be az a törekvésünk, mely szerint a tanév végén egyetlen üres táblázat segítségével, kronológiai rendben, néhány kiemelt szempont alapján (pl. gazdasági élet, társadalmi fejlődés, forradalmak stb.) kívántuk áttekinteni az egyetemes és a magyar történelmi fejlődést. Túlságosan nehéz feladatot jelentett ez tanárnak és tanulóknak egyaránt, annál is inkább, mert tankönyveinkből is hiányzik az év végi ismétlés feldolgozása. Ugyanakkor az is tény, hogy a feszített anyag miatt a legtöbb kísérleti osztályban nem, vagy csak egy-két órában kerülhetett sor a tanév végén az anyag áttekintésére. Azt a megoldást viszont, hogy a 8. osztályos munkafüzet végén kísérletet tettünk az egész általános iskolai tananyag áttekintésére, örömmel üdvözölték kollégáink:

- A 8. osztályos A feladat (t. i. az említett táblázatos áttekintés B. Á.) nem jó. Azt, hogy én lediktáljam, sok értelmét nem találtam. A gyerekek meg – még a jó képességűek sem képesek. A B feladat – az emberiség történetének áttekintése – ez jó. De ez is témánként egy-egy órát igényelt.
- A 8. osztály anyagának összefoglalása nem vonzó, idő sincs rá. Az emberiség története című rész változatosabb, érdekesebb, de kevés időnk volt a kitöltésre.

* * *

Áttekintve a munkafüzet által kínált *lehetőségeket* az oktatási folyamat egyes didaktikai szakaszaiban, és bemutatva a munkafüzet egyes feladattípusait, a továbbiakban néhány – elsősorban szerkezeti – problémára szeretném felhívni a figyelmet:

A munkafüzet szerzői több szempont miatt is törekedtek arra, hogy az egyes anyagrészekhez minél több feladatot szerkesszenek. Pillanatig sem gondoltak azonban arra, hogy egy esetlegesen általános bevezetés esetén a terjedelem a kísérleti munkafüzetekhez hasonló legyen. Az azonban természetesen elképzelhető, hogy a jól bevált feladatok közül egynéhány a tankönyvben, mások a kézikönyvben, ismét mások egy történelmi feladatgyűjteményben lássanak napvilágot, s így legyenek a mindennapi oktató-nevelő munka hasznos segítői. Izgalmas kérdés azonban, hogy a kollégák véleménye szerint milyen is legyen az általánosan bevezetésre kerülő munkafüzet terjedelme. Ezt egyrészt az dönti el, hogy egy-egy tanórán hány feladat megoldatása lehetséges, másrészt pedig az, hogy azok a feladatok, melyeket a tanórán nem oldatunk meg, milyen segítséget nyújtanak a diáknak és a pedagógusnak.

Megkérdeztük kísérletező kollégáinktól, hogy a kísérlet során egy-egy órán átlagosan hány feladatot oldattak meg a tanulókkal, illetve hogy a jövőben hány feladat megoldatását javasolnák egy-egy órára. A válaszokból a következő kép alakult ki:

EGY-EGY TANÓRÁN MEGOLDÁSRA KERÜLŐ FELADATOK LEHETSÉGES SZÁMA

	1-2	2-3	3-4	4-5	5-nél több	Nem adott konkrét válasz
A kísérlet során megoldott feladatok száma	1	8	15	15	12	5
A célszerűen megoldható javasolt feladatok száma	2	15	18	7	3	11

A táblázatból kiderül, hogy kollégáink többsége a kísérlet érdekében törekedett minél több munkafüzet feladatát megoldani, viszont az optimális feladatszám kartársaink véleménye szerint egy-egy tanórán 2-4.

Ugyanakkor arra is kíváncsiak voltunk, hogy kartársaink helyesnek tartják-e azt a törekvést, hogy a munkafüzet igyekszik egy-egy anyagegység valamennyi logikai lépéséhez feladatot adni, vagy csak annyi feladatot tartalmazzon a munkafüzet, amennyit egy-egy tanórán meg lehet oldani. E törekvésünket *45-en helyeselték, 8-an nem*, hárman pedig nem adtak konkrét választ. Mindez azt bizonyítja, hogy *hibát követnénk el akkor*, ha a végleges munkafüzetek csak az egy-egy órán optimálisan megoldható feladatokat tartalmaznák. Nézzünk néhány szöveges indoklást e kérdéssel kapcsolatban!

- Feltétlenül helyesnek látom, ha valamennyi logikai lépéshez találunk a munkafüzetben feladatokat. Osztálytól, egyes tanulóktól, a tárgyi feltételektől, a tanár egész metodikai elgondolárendszerétől függhessen, hogy ki, hol, mikor, melyik feladatokat oldatja meg. Csak az eredmény lehet a fontos. Előfordulhat, hogy egy tanár két párhuzamos osztályában más-más feladatokat választ ki.
- Helyes, mert ha nincs idő mindegyiket írásban megoldani, szóban gyorsabban lehet többet. A tanárnak meg nagyon nagy segítség a logikai felépítés.
- Egy-egy anyagrészhez helyesnek tartom a több feladatot. Ez biztosítja a tanári szabadságot, az egyéniség érvényesülését. A munkafüzet eszköz, nem cél. Olyan és annyi eszközt használok, amennyit jónak látok.

De megfontolandó javaslat a következő is: – Mivel az osztályok többségében sok a gyenge képességű tanuló, mindenképpen szükségesnek tartom a feladatok csökkentését. Épüljön az a követelményrendszerre és a leckék végén legyenek kiegészítő feladatok, amelyeket a jobbak képesek lesznek megoldani.

A tanári kérdőívek elemzése tehát azt bizonyítja, hogy kívánatos a kísérleti munkafüzetek feladatainak számát mintegy a felére csökkenteni, ami a különböző alfeladatokat is beleszámítva anyagegységenként 5-7 feladatot jelentene. Az is kiderül az eddigiekből, hogy ennyi feladat megoldása egy-egy órán csak a legritkább esetben lehetséges és célszerű. Éppen ezért a feladatokon belül növelni szükséges a *szóbeli feladatok* számát. Arról is számot adtak ugyanis a kollégák, hogy jónéhány feladatot szóban oldattak meg, néha időhiány miatt, gyakrabban, mert ezt a módszert az adott feladatok esetében célszerűbbnek érezték.

Jónéhány esetben felmerült a tanári szabadság kérdése is. Teljesen megegyezik véleményünk kísérletező kartársainkkal abban, hogy a munkafüzet nem cél, hanem csupán egy eszköz, egy lehetőség, s maga a tanár döntse azt el, hogy használja-e vagy sem, s ha használja milyen mértékben, s milyen feladatokat oldat meg. Mivel azonban a munkafüzet általános bevezetését valamennyi kísérletező kolléga javasolja, a tanári szabadság kérdése nem is ebből a szempontból merült fel. Ez a *feladatok közötti válogatási lehetőség*re vonatkozik. Ezért is indokolt tehát, hogy a munkafüzetek az optimálisan megoldható feladatok mintegy kétszeresét tartalmazzzák. Indokolja ezt továbbá az az igény, hogy *nyújtson a munkafüzet lehetőséget a differenciálásra*.

Érdekes módon vetik fel viszont azok a kollégák is, akik a tanári szabadságot hangsúlyozzák, hogy *kívánatos lenne megjelölni azokat a feladatokat, melyek megoldását erőteljesen javasoljuk* – ezek száma anyagegységenként 1-3 lehetne – és ugyancsak külön jelölni a kimondottan szorgalmi feladatokat. Valóban hasznos lenne ez egyrészt egységesebb követelmények kialakulása miatt, másrészt ezzel talán jó segítséget adhatnánk gyakorlatlanabb kollégáinknak.

Megkérdeztük kísérletező kartársainktól azt is, hogy hogyan tudták kombinálni a munkafüzet tanórai használatát a történelemtanítás rendelkezésére álló többi taneszköz (pl. diapozitív, applikáció, magnó stb.) használatával. Általános volt az a véle-

mény, hogy a „többi taneszköz – a kísérlet miatt – átmenetileg háttérbe szorult”. Ez főleg azoknál a kollégáknál következett be, akik arra törekedtek, hogy egy-egy órán nagyon sok feladatot oldassanak meg. Nagyon *káros lenne*, ha ezek a meglévő taneszközök, melyek az utóbbi időben jelentős segítséget adtak a történelemtanítás céljainak megvalósításához, a munkafüzet miatt háttérbe szorulnának. A munkafüzetnek *e taneszközök mellett és nem előtt* kell helyet találnunk, sőt a munkafüzetten keresztül ösztönözni is kell az említett taneszközök használatát. S hogy ez lehetséges, arról több kartársunk is meggyőződött bennünket:

- A munkafüzet nem tett rabszolgává, sőt sokszor abban segített, hogy az említett eszközöket változatosan használjam. Ha más eszköz és a munkafüzet együttes használatára nem volt elég idő, a munkafüzet és más lehetőségek között választva, hol a munkafüzet, hol más eszközök javára döntöttem.
- A munkafüzet ennek (ti. a meglévő taneszközök használatának B. Á.) nem akadálya, esetleg egy-egy órára való felkészülés sokkal tudatosabb tervezést igényel, s ez esetben a munkafüzet és a többi taneszközök kölcsönösen kiegészítik egymást.
- A munkafüzet feladatait az óra folyamatába építettem be. Közben tanári „előadás”, magyarázat, filmdíázás, ritkán applikáció és magno szerepelt. Tanári magyarázat, rövid felolvasás, térkép, történelmi atlasz, tankönyv és munkafüzet használata szinte párhuzamosan vagy szinkronban vagy szorosán váltogatva állandó jelleggel épültek be óráimba.
- A feladatok körültekintőbb kiválasztásával lehetővé vált a többi segédeszköz használata is. Kiegészítik egymást. Gondosabb előkészület és percre történő szervezés esetén össze lehet hangolni, de volt rá eset, hogy például hangszalag miatt a munkafüzet forráselemzése el is maradt.

A tanári kérdőív két kérdése is utalt arra, hogy a munkafüzetek átdolgozása során milyen új elemekkel bővítsük ezek didaktikai apparátusát, illetve milyeneket hagyjunk el.

Túl azokon, melyeket már az előbbieken említettünk, sokan megfogalmazták azt a kívánságot, hogy a más taneszközök használatát úgy is elő kellene segíteni, hogy a *munkafüzet tartalmazzon feladatokat, feladatsorokat az Iskolatelevízió, az Iskolarádió adásaiboz és legyenek feladatok a magnószalagokhoz, a diapozitívekhez, a fontosabb diafilmekhez, az applikációhoz*. Annál is inkább aktuális ez a felvetés, mert a jelenlegi tanári gyakorlat is több példát szolgáltat arra, hogy ezekhez az eszközökhöz a kollégák önállóan szerkesztenek különböző feladatlapokat, munkalapokat. Azt is elképzelhetőnek tartjuk, hogy néhány esetben párhuzamos óramegoldást tartalmazna a munkafüzet. Így például az egyik variáns „hagyományos” munkafüzeti feladatokkal, a másikat az ITV-adáshoz kapcsolódó feladatokkal lehetne felépíteni.

Nagyobb teret kell biztosítani a *belytörténetnek*. Ennek elemei ugyan fellelhetők a kísérleti munkafüzetekben, de valóban lehetséges volna minden olyan eseményhez, tényhez feladatot szerkeszteni, melynek országosan fellelhetők az emlékei. Többen kéri kísérletező kartársaink közül, hogy a *múzeumlátogatásokra* is gondoljanak a munkafüzetek szerzői. Valóban hangsúlyt kap e tevékenységi forma az új tantervekben is. Ennek munkafüzeti megoldása azonban legfeljebb csak úgy elképzelhető, ha néhány központi múzeumunk (pl. Nemzeti, Hadtörténelmi, Munkásmozgalmi Múzeum stb.) egy-egy állandó kiállításához munkalapot szerkesztene, s ezt mellékletként lehetne a munkafüzetekhez csatolni. Más kérdés, hogy esetleg meggyénként megoldható lenne osztályonként egy-két órában a múzeumlátogatás kötelezővé tétele, s a megyei múzeumok külön-külön rendelkeznének a tanulók számára készített feladatlapokkal.

Azt viszont megfontolandó javaslatnak tartjuk, hogy *sajtó-órákat* is lehetne a munkafüzetbe tervezni. Ha nem is órákat, de egy-két sajtófigyelő oldalt valóban szükséges lenne valamennyi évfolyam munkafüzetébe beiktatni. El lehetne így jutni az 5. osztály ifjúsági, gyermek újságjaitól, a napilapok gyermekrovataitól a 8. osztályban a napilapok kül- és belpolitikai eseményeinek megfigyeléséig.

Jogos igénynek tartjuk, hogy a munkafüzet tartalmazzon az eddigieknél több *játékos és versenyfeladat*ot. Jó szolgálói lehetnek ezek a differenciálásnak, a tanulók szabad idejének hasznos eltöltésének, a tárgyunk iránti fokozott érdeklődés felkeltésének, tantárgyunk megszerettetésének. Oly sok ötletes történelmi játékot alkalmaznak szerette az országban kollégáink, hogy talán egy e témában meghirdetett országos pályázat is időszerű lenne.

Megoldhatónak és hasznosnak tartjuk azt a javaslatot is, hogy valamennyi anyag-egység esetében tartalmazzon a munkafüzet egy olyan feladatot, mely *az óra egészének áttekintését megkönnyíti*.

Ugyancsak jónéhányan kérik, hogy több olyan feladatra is szükség lenne, mely ösztönzi a tanulók *gyűjtőtevékenységét*. A 6. osztályos munkafüzet a különböző művészeti stílusokkal kapcsolatban tartalmaz ugyan ilyen feladatokat, de a 7. és 8. osztályokban is elképzelhető például különböző cikkek, reprodukciók gyűjtése. E célra a munkafüzet végén esetleg egy tasakot is lehetne rendszeresíteni.

A *tantárgyi koncentráció* következetesebb és jobb érvényesítését sokan felvetették. Az irodalom, az ének, a rajz és a földrajz tantárgyak ennek korlátlan lehetőségeit rejtik magukban. Megjegyezzük azonban, hogy ennek tervszerű véghezviteléhez szükséges lenne előbb kidolgozni – a munkafüzetből függetlenül – a tantárgyi koncentráció rendszerét, ennek lehetőségeit.

Ismételten felmerült a *fogalmi kislexikon* kérdése is. A kísérleti állampolgári ismeretek munkafüzet tartalmaz ilyent, melyet előzetes információink szerint mind a kartársak, mind a gyermekek örömmel fogadtak. Ugyanakkor e fogalmi kislexikon azt a veszélyt is magában rejt, hogy néhány helyen ennek bemagoltatását tekintenek célnak, ha nem is a történelemtanárok, sok-sok szülő bizonyára. Így jelenlegi körülményeink között ennek bevezetését nem látjuk célszerűnek.

Nem érezzük munkafüzetes témának, mégis leírjuk azt a javaslatot, mely szerint szükséges volna az *ajánlott olvasmányok jegyzékének* megjelentetése. Ezt ugyan a munkafüzetben – lévén annak célja más – nem érezzük indokoltnak, ellenben például 2–3 évenként a Történelemtanítás hasábjain feltétlenül hasznos lenne évfolyamokra lebontva az ajánlott olvasmányok megjelentetése.

A *szerkezeti* javaslatok között szerepel a már említett és elemzett nagyobb arányú *szóbeliség* igénye, a feladatok számának erőteljes csökkentése, a sok írást igénylő feladatok helyett a vonalazásos, számozásos feladatok számának emelése, egyáltalán, hogy „a feladatok arányát a nyilazd meg . . . , húzd alá . . . , szedd időrendi sorrendbe jellegű feladatok felé kellene eltolni”.

Ugyancsak szerkesztési problémát vetett fel az a kérdés, hogy „Szükségesnek tartaná-e (a feladatlapokhoz hasonlóan) a munkafüzeti feladatokhoz is a várható tanulói válaszok megfogalmazását?”. Kísérletező kollégáink közül jóval kevesebben – 22-en – válaszoltak igennel, mint nemmel (34-en). Hozzátezzük a számokhoz azonban, hogy a kérdés értelmezése nem volt egységes, tudniillik a szöveges indokolásból kiderül, hogy többen a tanulók szempontjából helytelenítik ezt, arra gondolván, hogy ezeket a válaszokat a munkafüzet tartalmazná. Magunk részéről ezt természetesen csak a tanárok számára gondoltuk esetleg elkészíteni, s hogy nem teljesen indokolatlanul, idézzük az egyik igennel válaszoló kollégát:

- Az egységes követelményrendszer érdekében hasznos volna. (Ti. a várható tanulói válaszok megfogalmazása B. Á.) (És hadd merjem leírni: A tanári tévedést is kizárná.) A tanárnak is segítséget jelentene. (Kezdők vagy régen végeztek vagy nem szakosok esetében.)

Reméljük, az a sok tapasztalat, rengeteg információ, amit kísérletező kollégáinktól kaptunk a munkafüzetekkel kapcsolatban, gyümölcsözően fog érvényesülni jövőendő történelemtanításunkban.

Rónaszegi Miklós:

KARTAL KALANDOS ESKÜVŐJE

A hős Kartal beleszeretett a híres-neves vitéz leányába, Bankó Virágba. S már-már leánykérréssel kezdődne a regény, hogyha... S ezzel aztán megindul a színes, lélegzetelállítóan izgalmas bonyodalom.

A könyvben kitarul a XIV. század eleji Magyarország a szerelmespár, Kartal és Bankó Virág kalandos históriáján keresztül.

(Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1976.)

Szombathy Viktor:

KÉT KARD, KÉT OROSZLÁN

A történelmi regény híres felvidéki városokba vezet, amelyeknek derék iparos polgárai vérre menő csetepatékat vívtak egymással hol büszkeségből, hol meg csupán anyagi érdekből.

A két szomszéd város, Késmárk és Lőcse harca bontakozik ki az olvasó előtt. Hol a vámjogi vitákból kerekedik valóságos háború, hol másan vitatkoznak. Az ellenségeskedésnek végül is hatalmi szó vet véget. A regény bővelkedik izgalmas részletekben, miközben a szerző hű képet rajzol a történelmi Magyarország két szepesi városának mindennapjairól.

(Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1976.)

Bárány Tamás:

RÁKÓCZI ZÁSZLAI

A regény két főhőse sorsán keresztül az egész Rákóczi-korról nyújt kitűnő áttekintést az író.

Almássy Pál földbirtokos nemes két nevelt fia Majos János és Majos Kristóf. János a nép igaz ügye és a fejedelem mellett harcolja végig a szabadságharcot, még a száműzetésbe is követi Rákóczi Ferencet. Kristóf a fejedelem mellett áll, míg az diadalmaskodik, de elhagyja a nehéz napokban, árulóvá válik.

A történet nagyobbik felében János útját kíséri figyelemmel Esze Tamás zászlóbotásától kezdve a bújdóságig.

(Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1976.)

Lőrincz L. László:

AZ ÉJSZAKA DOKTORA

Fiatal nő bujkál férfiruhában Bagdad utcáin, külvárosában és a környező vidéken. Az éjszaka doktorai közé tartozik, akik nemcsak gyógyítják a szegényeket, hanem lázítják is őket, hogy keljenek fel testi-szellemi megnyomorítóik, a gazdagok, molla ellen. A fiatal nő nem más, mint az ország egyik leghatalmasabb főemberének a leánya, aki minden vallási törvénnyel és szokással szembeszegülve harcol a nép boldogulásáért.

(Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1975.)

Földes Péter:

MÓKULI

Izgalmas, nemegyszer fájdalmas és elgondolkoztató kalandokon keresztül mutatja be az író egy kisfiú sorsát. Bemutatja a kegyetlen üldözőket és az ostobaságukban közönyös vagy rossz embereket, de mellettük azokat is, akik a legnehezebb körülmények között is harcba szálltak az embertelenséggel. Mi zajlik egy kisgyermek lelkében? Mi zajlik lelkében, akkor midőn az életösztön parancsára boldog, midőn valakit mamának szólíthat, de az édesanyját azért sohasem felejtí el.

(Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1975.)

Adam Bahdaj:

A HOLDFÉNY-REND LOVAGJA

Az író a lengyel ellenállási mozgalom névtelen hőseinek állít emléket.

A futárszolgálatot teljesítő főhős számtalan útjainak egyikén egy csomagot visz Budapestről Lengyelországba. Mi van a csomagban? - A kérdést nem teheti fel, nem szabad tudnia a küldemények tartalmáról. Mikor azonban kiderül, hogy az ellenállási mozgalom céljait szolgáló húszezer dollár helyett csak feldarabolt újságpapír van a csomagban, őt teszik felelőssé. A futár elhatározza bebizonyítja ártatlanságát.

(Kozmosz könyvek, Budapest, 1975.)